

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך מג, תשנ"ב

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

כללי עזר ללימוד הכתיב חסר הניקוד

בהחלטת מליאת האקדמיה ללשון העברית בעניין הכתיב חסר הניקוד (תשכ"ח) נאמר, כי היא ממליצה על הכללים שקבע ועד הלשון בשנת התש"ח, כללים שרישומם כבר ניכר בציבור (בכתבי העת ובעיתונות), ומן הדין הוא שידריכו גם את המורים בבתי הספר. היא קובעת עוד, כי "הניסיון בשימוש יורנו במשך זמן מתקבל על הדעת, אם כללים אלה טעונים תיקונים והיכן". הכתיב המלא אכן פשט בציבור במהרה. על כך מעיד ומצר אבינרי (תשכ"ה), החושש מפני הפרזה עד כדי סירוס הלשון. הוא מסיק, כי לא תיתכן שיטה לכתיב המלא, הגורם לעתים "לתקלה יותר מאשר להקלה".

נראה כי בימינו אין עוד ויכוח לגבי חשיבותו של כתיב זה, ואולם הקושי בהקניית הכללים ובהבנתם גורם ללא ספק לחוסר אחידות בשימוש.

כללי הכתיב חסר הניקוד, כפי שנוסחו בפרסומים של ועד הלשון ושל האקדמיה ללשון העברית (תש"ח, תש"ל, תשל"ט, תשמ"ה) או בידי מדקדקים שונים (כגון סיוון תשכ"ט, 1975; מגיד תשמ"א), מבוססים על כללי הניקוד. בהקדמה לכללי הכתיב חסר הניקוד (תש"ל) האקדמיה מצהירה על פשטות הניסוח במושגים הכלליים: "הואיל ואין כל הציבור הרחב בקיא במלאכת הניקוד". אולם לגבי הכללים לתנועות i ו- o היא מתעלמת מקושי זה.

כדי להחליט אם לכתוב וי"ו לציון תנועת o , הכותב חייב לדעת, אם במקור נוקדה המלה בחולם, בקמץ קטן או בחטף קמץ. כדי לקבוע אם לכתוב יו"ד לציון תנועת i , הוא נדרש לבדוק את קיומו או אי קיומו של שווא נח. כללים אלו יפים ליודעי ניקוד, אולם לגבי הציבור הרחב (כולל אדם משכיל), זו גזרה שאין הוא יכול לעמוד בה.

ברצוננו להציע כאן שני כללים שיסייעו בהוראת כללי הכתיב המלא של האקדמיה, ויפתרו מקצת מן הקשיים שהזכרנו:

1. תנועת o בהברה מוטעמת תצוין לעולם בוי"ו.
2. אשר לתנועת i : מחלקים את המלה להברות באופן טבעי (בלא קשר לחלוקה הדקדוקית), ומוסיפים יו"ד בכל מקום שההברה מסתיימת בצליל i (ובכל הברה מוטעמת).

בדומה למה שמציעה האקדמיה, גם אנו מורים לבדוק אך ורק צורות יסוד, דהיינו שמות בצורת יחיד-זכר-פרוד ופעלים בצורת נסתר, ולנהוג על פיהן גם בצורות הנטויות.

ועתה להסבר:

1. תנועת o

על פי כללי האקדמיה, מסמנים תנועת o בוי"ו כשבניקוד סימנה חולם, אך אין כותבים וי"ו כאשר תנועת קמץ קטן או חטף קמץ באות בכל צורות המלה.

אנו ממליצים ללכת על פי הטעם: תנועת o בהברה מוטעמת יש לציין בוי"ו. ותנועת o בהברה סגורה לא מוטעמת אין לציין בוי"ו (פרט למקרים שיש בהם וי"ו בצורת היסוד). החלק הראשון נובע מחוק ניקוד ההברות, אשר לפיו:

א. קמץ קטן יבוא רק בהברה לא מוטעמת (בהברה סגורה או בהברה שנפתחה).

ב. לחטף קמץ לעולם אין הטעמה, מכיוון שהוא אינו תנועה אמתית. מכאן ניתן להסיק כי בהברה מוטעמת יוכל לבוא רק חולם לציון התנועה o.

כך לדוגמה: חֹפֶשׁ, כְּתוּבָה, שִׁבּוֹלֶת, לִשְׁמֹר
ולפיהן גם: חוֹפְשִׁי, כְּתוּבָתִי, שִׁבּוֹלִים, לִשְׁמֹרֶךָ
לעומת זאת: אֲמַנֶּם, תִּכְנֶה, תִּכְנִית

לא נעלם מעינינו הקושי שיש לאנשים מסוימים בזיהוי מקום הטעם, ברם אם נבקש מהם שיאריכו בהגזמה את התנועה o, אין ספק שירגישו אם הדבר טבעי ואם לאו. ועל כל פנים, גם לצורך הניקוד אנו נדרשים לזהות את הטעם בנוסף לקשיים אחרים, הנחשכים מאיתנו בשיטה המוצעת כאן.

2. תנועת i

האקדמיה קובעת שיש לסמן יו"ד לציון תנועת i, כשאין אחריה אות בשווא נח. אם נחלק את הצורות היסודיות להברות, נשמע בסופן את הצליל i רק במקום שאין עיצור המנוקד בשווא נח. השווא הנע לא ייתכן,

היות שאנו בודקים צורות בסיסיות, שבהן תופיע התנועה המקורית, לפני שהפכה לשווא. למשל (התעתיק משקף את המבטא הרווח, בלי מכפל):
 המלים **כי-תה** (= ki-ta), **סי-פור** (= si-pur), **תי-כ-תב** (= ti-ka-tev)
 ייכתבו ביו"ד, ולעומת זאת לא תיכתב יו"ד במלים **שמ-לה** (= sim-la),
הס-ביר (= his-bir), **הס-ת-דר** (= his-ta-der).
 על פי צורת היסוד סי-פר (= si-per) נוסיף יו"ד גם במלים **סיפרה**
וסיפרו (= סִפְרָה, סִפְרוּ).

בעיית הצורות החריגות נמנעת גם כששווא נע מופיע בהן בצורות
 הנטיות. מאחר שהצליל i מצוי בסוף ההברה בצורת היסוד הן אינן חריגות
 לשיטתנו.

למשל: **ביטחון** < **ביטחוני**, **זיכרון** < **זיכרונות**, **אילם** < **אילמים**
 מכיוון שאנו נוהגים לפי צורות היסוד בלבד, לא יהיה כל קושי לגבי
 מלים מגזרת הכפולים שהתנועה המקורית בהן לא הייתה i. כך לדוגמה:
לב < **לבי**, **בת** < **בתו**, **מקל** < **מקלים**, **מגן** < **מגנה**

אנו מקווים כי הצגת הכללים בדרך המוצעת פה תקל על הוראת הכתיב
 המלא, לא רק לתלמיד שעדיין לא למד את כללי הניקוד, אלא גם למבוגר
 שהספיק לשכוח את הכללים ואף לעולה החדש שלא שמע בכלל על כללים
 אלו.

ציונים ביבליוגרפיים:

- א. פרסומי ועד הלשון והאקדמיה: "כללי הכתיב חסר הניקוד", לשוננו טז (תש"ח), עמ' 82-87 • זיכרונות האקדמיה ללשון העברית טו, ירושלים תשכ"ח, עמ' 65 • כללי הכתיב חסר הניקוד, לשוננו לעם כא (תשל"ל), עמ' 131-139 (ומהדורה מתוקנת, התשמ"ה) • למד לשונך קה, כסלו תשל"ט.
- ב. מחברים אחרים: יצחק אבינרי, יד הלשון, תל-אביב תשכ"ה, עמ' 265-280 • חנה מגיד, ילקוט תיקוני לשון, תל-אביב תשמ"א, עמ' 183-187 • ראובן סיוון, לקסיקון לשיפור הלשון, תל-אביב תשכ"ט, עמ' 128-136; מדריך הכתיב המלא, ירושלים 1975.